

ks. Leszek Polepszak SCJ

Wyższe Seminarium Misyjne Księży Sercanów w Stadnikach

ORCID: 0000-0001-5408-0809; e-mail: lpoleszak@scj.pl

<https://doi.org/10.4467/25443283SYM.21.023.14703>

DIALOG W ŻYCIU KONSEKROWANYM W ASPEKcie REALIZACJI ŚLUBU POSŁUSZEŃSTWA ORAZ ŻYCIA WSPÓLNOTOWEGO

DIALOG IN THE CONSECRATED LIFE AS AN ASPECT OF REALIZATION OF THE VOW OF OBEDIENCE AND THE COMMUNITY LIFE

Abstrakt

Jednym z ważnych wymiarów realizacji ślubu posłuszeństwa oraz życia wspólnotowego osób konsekrowanych jest dialog. Ma on duży wpływ na prawidłową realizację ślubu posłuszeństwa przez poszczególnych zakonników, jak też na jakość życia wspólnego, zwłaszcza w dziedzinie wierności charyzmatycznej. Zwracając uwagę na podstawowe cele dialogu w życiu zakonnym, artykuł przedstawia jego najważniejsze wymiary, które ostatecznie rzutują zarówno na świętość zakonników, jak też na wierność charyzmatyczną instytutu.

Słowa kluczowe: śluby zakonne, ślub posłuszeństwa, dialog, życie konsekrowane, charyzmat, świadectwo

Abstract

Dialog is one of the important dimensions of the practising of the vow of obedience and the community life of the consecrated people. This practice has significant influence on the correct involvement of the vow of obedience for particular religious as well as the quality of community life, especially when it comes to fidelity to charism. Noticing the main goals of dialog in the consecrated life, the article presents the most important aspects, which ultimately impact the holiness of the religious and the fidelity to the charism of their institute.

Keywords: religious vows, vow of obedience, dialog, consecrated life, charism, witness

Wprowadzenie

Wspólnota zakonna jest darem Ducha Świętego, który obdarzając miłością jej członków, zachęca ich do odpowiedzi na Boże wezwanie i do życia we wspólnocie realizującej własny charyzmat. Będąc zakorzenioną w sercu Trójcy Przenajświętszej i rodząc się z zaproszenia Chrystusa do naśladowania Go, pozostaje jednocześnie żywym organizmem osób, które ją tworzą, z jednej strony fascynującym i zachęcającym do współdzielenia życia, z drugiej zaś budowanym z uwzględnieniem ludzkiej słabości, co z konieczności rodzi problemy, jakie należy rozwiązywać. Dla prawidłowego życia wspólnoty zakonnej konieczny jest dialog, który pozwoli odnajdywać wolę Bożą wobec poszczególnych osób i samej wspólnoty, jak też ułatwi rozeznanie co do zastosowania prawidłowych zasad postępowania w tej społeczności, której zasadniczym celem jest naśladowanie Chrystusa, osiągnięcie świętości oraz pomoc innym w uświęceniu¹.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na istotny element życia zakonnego, jakim jest dialog. Wpływa on na prawidłową realizację

¹ Por. J. KICIŃSKI, *Dialogowy wymiar życia we wspólnocie*, w: J. Wełna (red.), *Wspólnota sercańska – dom i szkoła komunii. Program formacji ciągłej na 2012 rok*, Kraków 2012, s. 47-49.

ślubu posłuszeństwa w konsekracji zakonnej, jak też ma duże znaczenie dla jakości życia wspólnego, a zwłaszcza dla wierności charyzmatowi.

Dialog jest związany ze spotkaniem międzypersonalnym i zmierza do wzajemnego poznania się i wymiany darów. Wiąże się z postawą otwarcia i przyjęcia. Postawa dialogu oznacza akceptację odmienności człowieka i wymaga wzajemności. Święty Jan Paweł II, cytując św. Pawła VI, dialog nazywa „nowym imieniem miłości”². Osoby konsekrowane odnajdują w tym określeniu dialogu wyzwanie również dla siebie. Trwając we wspólnocie zakonnej, dostrzegają prowokującą inność drugich osób, akceptują ją i wspólnie rosną do doskonałej miłości, która jest celem drogi powołania³. Dialog w życiu konsekrowanym rodzi się z doświadczenia miłości Boga, który sam pierwszy wychodzi do człowieka z inicjatywą dialogu zbawczego. „Bóg pierwszy rozpoczął zbawczy dialog, bo On sam pierwszy nas umiłował (por. 1 J 4,10), dlatego trzeba, byśmy pierwsi dążyli do dialogu z ludźmi i nie czekali, aż inni nas do tego wezwą”⁴.

Chociaż współcześnie wiele mówi się o dialogu w wymiarze życia konsekrowanego, paradoksalnie coraz mniej jest osób, które chcą słuchać. Tymczasem, pomimo tendencji do autonomizacji życia i dążenia do unikania jakiegokolwiek formy zależności, właśnie „zdolność słuchania należy do najistotniejszych cech posłuszeństwa zakonnego”⁵.

Dialog może i powinien obejmować wszystkie dziedziny życia zakonnego i to nie tylko wobec przełożonych, ale również wewnątrz wspólnoty. Jak zauważa bp Jacek Kiciński CMF, dialog nie może się ograniczyć jedynie do wymiany myśli osób mających „patent” na słuszność swojego stanowiska. W ten sposób bowiem człowiek nawet nie dopuszcza możliwości podjęcia innej decyzji od tej, która już została podjęta. Brak dia-

² JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska *Vita consecrata*, Rzym 1996 (dalej: VC), 74. Por. PAWEŁ VI, Encyklika *Ecclesiam suam*, Rzym 1964 (dalej: ES), 64.

³ Por. M. K. DĘBOWSKA, *Zamyślenia nad servitium caritatis. Życie konsekrowane objawieniem Bożej miłości w świecie. III rozdział adhortacji Vita consecrata*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 6 (1997), s. 79-81.

⁴ ES 72.

⁵ J. SZYRAN, *Posłuszeństwo w dialogu z Bogiem i człowiekiem*, <https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/referaty-konferencje-artykuly/rady-ewangeliczne/szyran-jerzy-ofmconv-posluszenstwo-w-dialogu-z-bogiem-i-czlowiekiem-97733/> (odczyt z dn. 22.08.2021 r.).

logu nie zawsze jest motywowany brakiem posłuszeństwa, niekiedy wynika on również z braku prawidłowych relacji braterskich bądź też jest konsekwencją postawy zmierzającej do zabezpieczenia sobie źle pojętego „świętego spokoju”. Taka postawa, podobnie jak lęk przed wejściem w dialog bądź założenie, że i tak nic on nie zmieni, doprowadzają do karłowacenia życia zakonnego⁶.

1. Dialog w posłuszeństwie zakonnym

Istotą ślubu posłuszeństwa jest naśladowanie synowskiego posłuszeństwa Jezusa Chrystusa. Poprzez podporządkowanie własnej woli prawowitym przełożonym zastępującym Boga, gdy wydają polecenia zgodnie z konstytucjami instytutu, zwłaszcza na mocy ślubu posłuszeństwa, osoby konsekrowane przyjmują w duchu wiary postawę Syna Bożego, który przyszedł, aby pełnić wolę Ojca. Celem tego ślubu jest więc uczynienie zakonnika uległym woli Bożej poprzez ofiarę z siebie samego i uwrażliwienie na przyjmowanie wszystkich oświeceń i charyzmatów Ducha Świętego⁷. Rozeznanie w duchu posłuszeństwa dokonuje się podczas dialogu, którego celem jest odkrycie zamiarów Bożych względem poszczególnych osób i wspólnoty zakonnej.

Zdaniem o. Raniero Cantalamessa OFM Cap, błędne rozumienie istoty posłuszeństwa zakonnego wynika z wadliwych założeń dotyczących ślubu. Przyjęcie etyki Arystotelesowskiej, według której fundamentem posłuszeństwa chrześcijańskiego, a więc również zakonnego, jest rozum, powoduje, że człowiek odczytuje je jako posłuszeństwo samemu przełożonemu, a nie Bogu. Tymczasem posłuszeństwo osoby konsekrowanej swój fundament ma w głoszonym kerygmacie, że Jezus stał się posłuszny Ojcu: „nauczył się posłuszeństwa przez to, co wycierpiał” (Hbr 5,8)⁸. Wypowiadając do młodzieńca słowa: „Przyjdź i chodź za Mną!” (Mt 19,21),

⁶ Por. J. KICIŃSKI, *Dialogowy wymiar życia we wspólnotcie*, dz. cyt., s. 49-51; M. CIEMALA, *Źródła posłuszeństwa konsekrowanego*, „Polonia Sacra” 1(46) (2017), s. 45-60.

⁷ Por. M. DANILUK, K. KLAUZA, *Podręczna encyklopedia instytutów życia konsekrowanego. Pojęcia, terminy, instytucje, dokumenty, czasopisma, sigła*, Lublin 1994, s. 228-229.

⁸ Por. R. CANTALAMESSA, *Rady ewangeliczne przeżywane w Duchu*, „Zeszyty Formacji Duchowej” 85 (2019), s. 18-19.

Jezus nie tylko zachęca do zachowania prawa Bożego oraz kierowania się nakazami prawego i szanującego prawdę sumienia, ale poleca także poddanie się Jego kierownictwu. „Pójdź za Mną” zawiera zatem w sobie wymóg posłuszeństwa, które przyjęte przez uczniów jest kontynuacją Jego posłuszeństwa wobec Ojca⁹.

Dla zrozumienia istoty dialogu w życiu konsekrowanym konieczne jest podkreślenie wzorcowego charakteru posłuszeństwa Jezusa wobec Ojca. Dążenie drogą rad ewangelicznych nie może bowiem pominąć nauki i przykładu Boskiego Mistrza¹⁰. Jezus wielokrotnie podkreśla, że pragnie pełnić wolę Ojca, a przez to wypełnia misję, którą od Niego otrzymał. „Z nieba zstąpiłem nie po to, aby pełnić swoją wolę, ale wolę Tego, który Mnie posłał” (J 6,38). Okazuje również swoją zależność od Ojca i wysiłek, jaki podejmuje, aby znaleźć i pełnić Jego wolę. „Moim pokarmem jest wypełnić wolę Tego, który Mnie posłał, i wykonać Jego dzieło” (4,34). „Ja sam z siebie nic czynić nie mogę. Sądzę tak, jak słyszę, a sąd mój jest sprawiedliwy; szukam bowiem nie własnej woli, lecz woli Tego, który Mnie posłał” (5,30).

Teksty biblijne wyraźnie podkreślają świadome posłuszeństwo Jezusa. Chociaż jest On Bogiem i jako Syn jest równy Ojcu, stając się człowiekiem, przyjmuje nie tylko uwarunkowania struktury społecznej (uległość Matce i św. Józefowi, posłuszeństwo przepisom prawa), ale również po-

⁹ Por. JAN PAWEŁ II, *Ewangeliczne posłuszeństwo w życiu konsekrowanym*, „L'Osservatore Romano” 2 (1995), s. 52; W. NEECEL, *Sprawowanie władzy w instytutach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego w świetle instrukcji „Posługa władzy i posłuszeństwo. Faciem tuam, Domine, requiram” z 2008 roku*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny” 1-2(54) (2011), s. 102.

¹⁰ Por. II SOBÓR WATYKAŃSKI, Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, Rzym 1965 (dalej: DZ), 1. „Ewangeliczna rada posłuszeństwa jest wezwaniem, które płynie z Chrystusowego posłuszeństwa «aż do śmierci». Ci, którzy przyjmują Jego wezwanie, wyrażone słowami: «Pójdź za Mną», decydują się, jak mówi Sobór, aby iść «za Chrystusem, który (...) przez posłuszeństwo aż do śmierci krzyżowej odkupił i uświęcił ludzi». W spełnianiu ewangelicznej rady posłuszeństwa sięgają do istotnej głębi całej ekonomii Odkupienia. W spełnianiu tej rady pragną osiągnąć szczególny udział w posłuszeństwie Tego «Jednego», poprzez którego posłuszeństwo wszyscy «staną się sprawiedliwymi»”. JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostołska o konsekracji zakonnej w świetle tajemnicy odkupienia *Redemptionis donum**, Rzym 1984 (dalej: RD), 13.

szukuje woli Ojca. Najbardziej jest to widoczne w perspektywie Jego męki. „Ojciec mój, jeśli nie może ominąć Mnie ten kielich i muszę go wypić, niech się stanie wola Twoja!” (Mt 26,42). Jego doskonale posłuszeństwo posiada ogromną wartość dla ludzi, na co On sam wskazuje. „Bo i Syn Człowieczy nie przyszedł, aby Mu służyło, lecz żeby służyć i dać swoje życie jako okup za wielu” (Mk 10,45). W ten sposób Chrystus ujawnia prawdziwy sens i wartość Jego posłuszeństwa, którym jest odkupienie. Ostatecznym celem Jezusowego posłuszeństwa jest więc uwolnienie ludzkości od tragicznych skutków pierwszego nieposłuszeństwa i wprowadzenie człowieka na drogę posłuszeństwa Bogu¹¹.

Motywy składanego zakonnego ślubu posłuszeństwa jest odpowiedź na bezwarunkową miłość Boga do człowieka. Uznająca ją osoba konsekrowana uzyskuje wewnętrzną pewność, że w posłuszeństwie Bogu ukryte jest jej najwyższe dobro i szczęście. Przynaglają ją również do tego, a może przede wszystkim, jej własna odpowiedź miłości i pragnienie oddania się Chrystusowi, podobnie jak On oddał się swojemu Ojcu. Może się to jednak dokonać jedynie w duchu wiary. Posłuszeństwo zakonne pozostanie zawsze tajemnicą dla tych, którzy nie przyjmują królestwa Bożego według Ewangelii Jezusa¹².

2. Istota i cel dialogu w życiu zakonnym

Dialog w posłuszeństwie zakonnym ma służyć rozeznaniu woli Bożej. Jest on niezbędny do tego, by zarówno w wymiarze wspólnotowym, jak też indywidualnym realizowany był charyzmat instytutu i by była za-

¹¹ Por. J. AUGUSTYN, *Posłuszeństwo ewangeliczne*, Kraków 1992, s. 8.

¹² „Trzeba zawsze pamiętać o tym, że posłuszeństwo zakonne nie jest zwyczajnym poddaniem się człowiekowi ludzkiej władzy. Człowiek posłuszny poddaje się Bogu, woli Bożej wyrażonej poprzez wolę przełożonych. Jest to kwestia wiary. Zakonnicy powinni wierzyć Bogu, który przekazuje im swoją wolę przez przełożonych. Również wtedy, gdy ujawniają się ułomności przełożonych, ich wola – jeśli tylko nie jest przeciwna prawu Bożemu lub Regule – wyraża wolę Bożą. Nawet jeżeli z punktu widzenia ludzkiego osądu decyzyja nie wydaje się mądra, sąd wiary przyjmuje tajemnicę Bożej woli: *mysterium Crucis*”. JAN PAWEŁ II, *Ewangeliczne posłuszeństwo w życiu konsekrowanym*, dz. cyt., s. 53. Por. J. W. GOGOLA, *Posłuszeństwo zakonne: teologia i praktyka*, w: W. Kiwior, D. Wider (red.), *Formacja zakonna*, Kraków [b.r.], s. 28.

chowana wierność ślubowi posłuszeństwa. Zarówno przełożony, jak też podwładny są najpierw słuchaczami w procesie rozeznawania woli Bożej. Wymaga to od nich wzajemnego szacunku, wiernego słuchania słowa Bożego oraz poszanowania godności drugiego człowieka. Procesowi podejmowania decyzji, którą ostatecznie musi podjąć przełożony i za którą bierze odpowiedzialność, sprzyja jasność i precyzyjność wypowiedzanych myśli, słuchanie z empatycznym wczuciem się w potrzeby drugiego człowieka oraz skupienie się na rozmówcy. Wszystko to jednak winno być zakorzenione w rozeznaniu duchowym, którego podstawą jest słowo Boże oraz reguła instytutu¹³.

Wierność regułom zakonnym oraz podporządkowanie się przełożonym świadczą o poddaniu się woli Bożej, którą określają zatwierdzone przez Kościół reguły¹⁴, a strzeże przełożony¹⁵. „Przełożony winien być zatroskany o odczytanie wszystkich znaków woli Bożej tak, by jego decyzje wpływały rzeczywiście z szukania Boga i Jego woli. Istotą zaś każdej woli Boga do człowieka jest miłość”¹⁶. Winien on być pierwszym wśród tych, którzy są posłuszni Bogu. Jego polecenia winny być wydawane zawsze po uprzednim rozeznaniu woli Bożej zgodnie z regułami instytutu, nigdy zaś samowolnie¹⁷.

Rozeznawanie duchowe dojrzewa przez pogłębienie i studiowanie celów instytutu oraz przez konfrontację własnych celów z życiem i dzia-

¹³ Por. J. SZYRAN, *Posłuszeństwo w dialogu z Bogiem i człowiekiem*, dz. cyt.

¹⁴ Zatwierdzenie reguł zakonnych przez Kościół daje gwarancję, że mogą być uważane za normy życia duchowego, a ich treść jest wiernym odbiciem nauki ewangelicznej. Reguły ułatwiają poznanie i wykonanie woli Bożej, przez co stanowią pewną drogę do świętości. Por. A. MARCHETTI, *Zarys teologii życia duchowego*, t. 3, Kraków 1996, s. 122-126.

¹⁵ Por. T. DUBAY, *Życie zakonne*, Niepokalanów 1994, s. 58.

¹⁶ J. AUGUSTYN, *Posłuszeństwo ewangeliczne*, dz. cyt., s. 30. „Przełożeni zaś, jako mający zdać sprawę z dusz sobie powierzonych (por. Hbr 13,17), sami ulegli woli Bożej w pełnieniu swego zadania, niech władzę swoją sprawują w duchu służenia braciom, tak żeby przez to wyrazić ową miłość, jaką Bóg ich miłuje. Niech podwładnymi kierują jako dziećmi Bożymi i z szacunkiem należnym osobie ludzkiej starają się o to, aby ich posłuszeństwo było dobrowolne”. DZ 14.

¹⁷ Por. W. KOSSOWSKI, *Posłuszeństwo przełożonemu*, „Życie Konsekrowane” 4(8) (1995), s. 34; R. RYBICKI, *Przez posłuszeństwo do wolności*, „Życie Konsekrowane” 4(8) (1995), s. 27.

łałnością Chrystusa. Dokonuje się to również na modlitwie, podczas której myśli, pragnienia i cele Jezusa stają się realne i konkretne. W ten sposób unika się zaskoczenia, gdy Bóg zażąda czegoś trudnego. Dzięki modlitwie i medytacji łatwiej jest umieszczać wszystko w Jego planach, bo większe jest zjednoczenie zakonnika z Bogiem.

3. Wymiar indywidualny dialogu

Osoby zakonne, pobudzone natchnieniem Ducha Świętego, poddają się z uległością swoim przełożonym. Pod ich kierownictwem oddają się posłudze braciom w Chrystusie, przez co wiążą się coraz mocniej z Kościołem. Ślub posłuszeństwa nakazuje wykonywanie poleceń przełożonych jako przedstawicieli Boga¹⁸. Odczytując w ich słowach wolę Bożą, zakonnicy wypełniają natchnienia Ducha Świętego i przyczyniają się do wzrostu swojego życia wewnętrznego przez osiąganie coraz większej doskonałości. Upodabniają się w ten sposób do Chrystusa, który w swoim życiu również był poddany ludziom¹⁹. Zakonnicy poddając się decyzjom przełożonych, mają pewność, że wypełniają to, czego Bóg od nich oczekuje.

¹⁸ „To samo powołanie Boże zgromadziło w jedno członków wspólnoty czy Instytutu (por. Kol 3,15); to samo, jedyne, pragnienie szukania Boga prowadzi ich nadal. «Życie we wspólnocie jest dla Kościoła i dla społeczeństwa szczególnym znakiem więzi, jaka rodzi się ze wspólnego powołania i wspólnej woli okazywania mu posłuszeństwa – więzi przekraczającej wszelkie różnice rasy i pochodzenia, języka i kultury. Sprzeciwiając się duchowi niezgody i podziału, autorytet władzy i posłuszeństwo jasnieją jako znak jedynego ojcostwa, które pochodzi od Boga, braterstwa zrodzonego z Ducha Świętego i wewnętrznej wolności tych, którzy pokładają ufność w Bogu mimo ludzkich słabości Jego przedstawicieli» (VC 92)”. KONGREGACJA DS. INSTYTUTÓW ŻYCIA KONSEKROWANEGO I STOWARZYSZEŃ ŻYCIA APOSTOLSKIEGO, Instrukcja *Faciem tuam, Domine, requiram*. Posługa władzy i posłuszeństwo, Rzym 2008 (dalej: FDR), 18. Por. FDR 5.

¹⁹ „Zakonnicy, pobudzeni przez Ducha Świętego, ulegają z wiarą przełożonym, zastępującym Boga, i pod ich kierownictwem oddają się posługiwaniu wszystkim braciom w Chrystusie, jak sam Chrystus przez swą uległość dla Ojca służył braciom i oddał życie swoje na okup za wielu (por. Mt 20,28; J 10,14-18). W ten sposób wiążą się oni coraz ściślej z posługą Kościoła i usiłują dojść do miary pełnego wzrostu dojrzałości Chrystusowej (por. Ef 4,13)”. DZ 14. Por. J. W. GOGOLA, *Posłuszeństwo zakonne: teologia i praktyka*, dz. cyt., s. 52-55; W. NIECEL, *Sprawowanie władzy...*, dz. cyt., s. 114-115.

kuje. Choć bowiem to pośrednictwo człowieka bywa niedoskonałe, posiada „pieczęć Kościoła, który swym autorytetem zatwierdza instytucje zakonne i ich prawa, jako bezpieczne drogi chrześcijańskiej doskonałości”²⁰.

Mając świadomość otrzymanej od Kościoła władzy, przełożeni powinni spełniać ją w duchu służby. Taka postawa kształtuje ich życie na wzór Syna Człowieczego (por. Mk 10,45)²¹. Duch służby winien charakteryzować się szczególnie posługą miłości. Przełożeni zakonni, pełniąc posługę władzy, winni kierować się tą miłością, która jest skutecznym poszukiwaniem prawdziwego dobra każdej osoby. Sami zaś mają być „sakramentalnym” znakiem miłości Boga i ukazywać w sposób wyraźny i przystępny tę miłość, którą Bóg ma dla każdego człowieka²².

Ze służebnego rozumienia wykonywanej władzy wynika konieczność chętnego rozeznawania tego, czego Chrystus oczekuje od każdego z podwładnych. Dokonuje się to w braterskim dialogu, który zawsze pozostawia władzę ostatecznego decydowania²³. Jest on konieczny do uzyskania pewności o słuszności swoich decyzji. Winien się odbywać w atmosferze wzajemnej akceptacji, braterskiej miłości i życzliwości. Nie można bowiem uzyskać tej pewności, korzystając jedynie z osobistego kontaktu z Duchem Świętym, odcinając się przy tym od tego, co myślą inni. Duch Święty przynagla do okazywania posłuszeństwa w społeczności zakonnej i użycza swojego światła, również posługując się braćmi. Zaniedbania w dialogu braterskim prowadzą w konsekwencji do utraty autentycznego światła Bożego i do narażenia się na podejmowanie decyzji mniej roztropnych i mniej zgodnych z wolą Bożą²⁴.

²⁰ JAN PAWEŁ II, *Ewangeliczne posłuszeństwo w życiu konsekrowanym*, dz. cyt., s. 53.

²¹ Por. RD 13; *Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań 1984, kan. 618; W. NECEL, *Sprawowanie władzy...*, dz. cyt., s. 101-125.

²² Por. S. M. ALONSO, *Władza zakonna a prawa osoby ludzkiej*, „Życie Konsekrowane” 1(13) (1997), s. 9.

²³ „Przełożeni zaś, ze swej strony, świadomi, że otrzymaną przez posługę Kościoła władzę mają wykonywać w duchu służby, winni chętnie słuchać zdania członków własnych wspólnot, aby lepiej rozpoznać, czego Chrystus od każdego wymaga; zawsze jednak zachowują władzę decydowania i nakazywania tego, co należy złożyć”. RD 13. Por. J. W. GOGOLA, *Posłuszeństwo zakonne: teologia i praktyka*, dz. cyt., s. 56-60.

²⁴ Por. W. KOSSOWSKI, *Dialogowy wymiar posłuszeństwa*, „Życie Konsekrowane” 2(10) (1996), s. 10.

Konieczność istnienia dialogu między przełożonym a podwładnym wypływa z tego, że relacje pomiędzy nimi w instytucie zachodzą na gruncie wiary w działanie samego Boga w ich wspólnym spotkaniu. Bóg daleko bardziej przekracza ludzkie działanie. Stąd też wspólny wysiłek w rozeznawaniu duchowym najpierw na rozmowie z Bogiem, a później we wzajemnym dialogu jest konieczny zarówno dla wydającego polecenia, jak również dla tego, kto je przyjmuje²⁵.

II Sobór Watykański potwierdza obowiązek podejmowania dialogu przełożonego z członkami wspólnoty. Wskazuje również na wzajemną współpracę i poleca uległość względem przełożonych. Dialog nie jest sprzeczny z istotą ślubu posłuszeństwa. Co więcej, przyczynia się do coraz bardziej dojrzałego jego praktykowania. Samo posłuszeństwo nie ogranicza się bowiem jedynie do uległości rozkazom. Ma prowadzić do „pełnego daru z siebie na rzecz Boga”²⁶.

Każdy zakonnik, rozeznając wolę Bożą, winien pokornie inspirować przełożonego we wspólnym odkrywaniu tego, czego oczekuje Bóg. Po zakończeniu wspólnego rozeznawania przełożony zawsze zachowuje możliwość podjęcia decyzji przeciwnej zdaniu współbraci. Nie musi też zdradzać okoliczności, które go do tego skłaniają²⁷.

Posłuszeństwo nie może się jednak ograniczać tylko do wypełniania rozkazów przełożonego. Należy kształtować w sobie cnotę posłuszeństwa. Cnota posłuszeństwa polega zaś na tym, że naśladujemy wewnętrzne nastawienie Chrystusa: ducha wiary, miłości i pokory. Cnota wskazuje wyraźnie na wolność, spontaniczność, wspaniałomyślność ofiary ze swej woli i swej wizji życia. Stanowi przez to bardzo świadome zaakceptowanie krzyża i przyjęcie wszystkich konsekwencji z nim związanych. Cnota posłuszeństwa wyraża się również w większej wierności natchnieniom Ducha Świętego, które kieruje do nas przez słowo Boże otrzymane w Kościele i przez wydarzenia życia²⁸.

²⁵ Por. J. AUGUSTYN, *Posłuszeństwo ewangeliczne*, dz. cyt., s. 14.

²⁶ DZ 14. Por. J. W. GOGOLA, *Posłuszeństwo zakonne: teologia i praktyka*, dz. cyt., s. 41-42.

²⁷ Por. W. KOSSOWSKI, *Dialogowy wymiar posłuszeństwa*, dz. cyt., s. 7-11.

²⁸ Por. *Reguła życia Zgromadzenia Księży Najświętszego Serca Jezusowego (Księża Sercanie)*. Konstytucje i Dyrektorium generalne, Kraków 2014, 57.

Wymienia się kilka elementów dialogu. Wpływają one istotnie na jego owocność. Należy do nich szukanie autentyczności ewangelicznej, prowadzenie dialogu w duchu miłości i wzajemnego szacunku, gotowość przyjęcia i wzajemna otwartość, całkowita wolność wypowiedzenia się bez groźby konsekwencji, brak uprzedzeń, a przede wszystkim postawa dyspozycyjności. Bez tych czynników dialog we wspólnocie pozostaje bezskuteczny lub też jego prowadzenie staje się niemożliwe²⁹.

Praktyka dialogu w życiu zakonnym zmierza do ukształtowania w osobie konsekrowanej posłuszeństwa aktywnego, które cechuje się inicjatywą i nowymi pomysłami wzbogacającymi w nowe elementy wspólnotę zakonną. Brak inicjatywy, przejawiający się w bierności i swoistej obojętności, prowadzi do posłuszeństwa biernego, które jest sprzeczne z cnotą posłuszeństwa. Głównym celem cnoty posłuszeństwa jest bowiem uaktywnianie człowieka w kierunku Boga w miłości i wolności³⁰.

Dojrzałe przeżywanie ślubu posłuszeństwa otwiera przed człowiekiem ogromne przestrzenie działalności Ducha Świętego, przynagla go do radosnego podejmowania wszelkich zadań i uczy wielkoduszności. Gorliwe podejście do tego ślubu chroni osobę konsekrowaną przed zaśłanianiem własnych braków stanowczości oraz przed lenistwem. Wspomniany dekret soborowy nie ogranicza posłuszeństwa do zewnętrznego wykonywania poleceń ani nawet do wewnętrznej zgody. Żąda wykorzystania wszystkich władz człowieka, wszystkich jego darów naturalnych i nadprzyrodzonych. „Niech przeto zakonnicy w duchu wiary i umiłowania woli Bożej okazują swym przełożonym, zgodnie z przepisami reguły i konstytucji, pokorną uległość, wykorzystując siły rozumu i woli, jak też dary natury i łaski do wykonywania poleceń i spełniania powierzonych im zadań w przekonaniu, że się przyczyniają do rozbudowy Ciała Chrystusowego według Bożego planu. Takie posłuszeństwo zakonne nie tylko nie umniejsza godności osoby ludzkiej, ale owszem, doprowadza ją do pełnej dojrzałości, pomnażając wolność dzieci Bożych”³¹.

²⁹ Por. W. Kossowski, *Dialogowy wymiar posłuszeństwa*, dz. cyt., s. 7-11.

³⁰ Por. TENŻE, *Granice posłuszeństwa – posłuszeństwo aktywne*, „Życie Konsekrowane” 1(13) (1997), s. 21.

³¹ DZ 14. Por. W. Kossowski, *Posłuszeństwo przełożonemu*, dz. cyt., s. 33-34.

4. Wymiar wspólnotowy dialogu

Konieczność dialogu w wymiarze wspólnotowym wynika z tego, że wspólnota zakonna nie stanowi zwykłego zgromadzenia osób wierzących, dążących do osobistej lub wspólnotowej doskonałości. Jest ona natomiast wyrazem kościelnej komunii. Nie jest również grupą przypadkowych osób, lecz jest owocem jedności wynikającej z daru Ducha Świętego, który jest również dawcą charyzmatu życia zakonnego, którym została obdarowana³². Stąd wypływa konieczność tworzenia relacji braterskich, dialogu oraz zobowiązanie do świadczenia o jedności, żyjąc we wspólnocie pełnej ducha i radości. „Życie braterskie jest środowiskiem sprzyjającym rozeznaniu i przyjęciu woli Bożej oraz trwaniu w jedności umysłów i serc. Posłuszeństwo ożywiane przez miłość jednoczy członków instytutu w tym samym świadectwie i w tej samej misji, choć zarazem zachowuje różnorodność darów i osobowości. (...) Życie we wspólnocie jest dla Kościoła i dla społeczeństwa także szczególnym znakiem więzi, jaka rodzi się ze wspólnego powołania i wspólnej woli okazania mu posłuszeństwa – więzi przekraczającej wszelkie różnice rasy i pochodzenia, języka i kultury”³³.

Osoby konsekrowane mają pełną świadomość tego, że budowanie autentycznej wspólnoty rozpoczyna się od relacji z Bogiem. Wierzą również, że różnorodność osób zgromadzonych we wspólnocie nie jest jedynie zbiegiem okoliczności, ale wynika z zamiaru Boga, który wobec nich ma swój zamiar zbawczy³⁴.

Jednym z ważnych celów dialogu w wymiarze wspólnotowym jest poszukiwanie równowagi pomiędzy dobrem pojedynczej osoby a dobrem wspólnoty oraz pomiędzy osobistymi charyzmatami a wspólnotowymi zamiarami apostołskimi³⁵. Konieczność unikania indywidualizmu niszc-

³² Por. KONGREGACJA ZAKONÓW I INSTYTUTÓW ŚWIECKICH, *Instrukcja o istotnych elementach nauczania Kościoła na temat życia konsekrowanego w zastosowaniu do instytutów oddających się pracy apostołskiej* „The renewal of religious life”, Rzym 1990, 18.

³³ VC 92.

³⁴ Por. J. WROCEŃSKI, *Współczesne wyzwania i oczekiwania wobec życia konsekrowanego*, „Symposium” 1(32) (2017), s. 201-203.

³⁵ Por. W. NIECEL, *Sprawowanie władzy...*, dz. cyt., s. 115-118.

czącego wspólnotę, jak też troska o ochronę przed kolektywizmem gąszącym ducha w osobach konsekrowanych stanowią dziś duże wyzwanie w rozeznaniu, którego ważnym elementem jest dialog we wspólnocie³⁶. Właśnie w dialogu można wypracować sposoby i środki zarówno do wierności charyzmatowi, jak też odnaleźć możliwości do rozwoju dzięki zaangażowaniu poszczególnych osób. Dzięki temu każda osoba może czuć się odpowiedzialna za podejmowane dzieła i w pełni się w nie angażować w duchu wzajemnej wyrozumiałości, pomocy i radosnego wypełniania woli Bożej³⁷.

Innym ważnym celem dialogu w realizacji życia zakonnego jest pragnienie pogłębienia więzi charyzmatycznych i wzrost duchowy³⁸. Gdy brakuje komunikacji wspólnota zaczyna wymierać. „Gdy brakuje dialogu i wsłuchiwanie się w głos innych, powstaje zagrożenie, że poszczególni członkowie wspólnoty będą żyć jakby obok siebie i niezależnie od siebie, co jest bardzo odległe od ideału braterstwa”³⁹. Troska o dialog w obszarze życia konsekrowanego staje się wyraźnym świadectwem życia braterskiego w świecie. Zarówno spotkania wspólnotowe, comiesięczne odnowienia czy inne formy kontaktu w poszczególnych zgromadzeniach, jak też różnorodne i coraz wszechstronniejsze formy dialogu pomiędzy różnymi instytucjami stają się bogatą formą zdobywania doświadczeń, dzielenia się pomysłami i doświadczeniem duchowym, dzięki czemu osoby konsekrowane chronią się przed narastającym niebezpieczeństwem in-

³⁶ Por. L. POLESZAK, *Wspólnota zakonna w świecie indywidualistów*, „Via Consecrata” 9(96) (2006), s. 24-27. Na niektóre obowiązki zakonników wobec własnego instytutu zwraca w swoim artykule ks. Paweł Wróbel SDS. Wśród nich wymienia zamieszkanie we własnym domu zakonnym, zachowanie klauzury zakonnej, zarządzanie dobrami materialnymi zgodnie z prawem własnym instytutu, noszenie stroju zakonnego oraz zakaz podejmowania zajęć i obowiązków poza własnym instytutem bez zgody przełożonego. Por. P. WRÓBEL, *Obowiązki zakonników wobec instytutu*, „Kościół i Prawo”, 7(20) 1 (2018), s. 109-122.

³⁷ Por. J. KICIŃSKI, *Teologiczno-charyzmatyczne podstawy wspólnoty zakonnej*, w: J. Wełna (red.), *Wspólnota sercańska – dom i szkoła komunii...*, dz. cyt., s. 43.

³⁸ Por. L. POLESZAK, *Niektóre aktualne wyzwania dla życia zakonnego*, „Symposium” 1(34) (2018), s. 82-85.

³⁹ KONGREGACJA DS. INSTYTUTÓW ŻYCIA KONSEKROWANEGO I STOWARZYSZEŃ ŻYCIA APOSTOLSKIEGO, *Instrukcja o życiu braterskim we wspólnocie Congregavit nos in unum Christi amor*, Rzym 1994 (dalej: Congregavit), 32.

dywidualizmu i wyobcowania, a także mogą skutecznie i bardziej profesjonalnie pomagać tym, do których są posłani⁴⁰.

Aby we wspólnocie dialog mógł spełnić swoją rolę, muszą być spełnione pewne konieczne warunki. Powinien być prowadzony w duchu miłości i odpowiedzialności, co zakłada działania zmierzające do zdobycia przywilejów czy gromadzenia dóbr materialnych. Konieczny jest wzajemny szacunek, zrozumienie dla inności drugiej osoby, różnorodności kultur (jest to ważne zwłaszcza we wspólnotach międzynarodowych), gotowość do uważnego słuchania innych, troska o dobro wspólne także w wymiarze duchowym, porzucenie pragnienia dominacji nad innymi, umiejętność wyzbywania się uprzedzeń, wyrozumiałość, współczucie i przebaczenie. Jedynie w klimacie sprzyjającym wymianie myśli i współodpowiedzialności jest możliwy wzrost dojrzałości poszczególnych osób oraz realizacja charyzmatu poszczególnych wspólnot zakonnych⁴¹.

W praktyce posłuszeństwa zakonnego mogą pojawić się pewne nadużycia, które są powodowane brakiem dojrzałości i brakiem ukształtowania w sobie prawdziwej postawy zakonnej. Wśród nich należy wymienić wygodnictwo, nadmierną przedsiębiorczość, która pozostawia mało czasu i możliwości na przebywanie z Panem i słuchanie Jego głosu, posłuszeństwo ze względu na przewidywane korzyści, nieufność, dominację nad członkami wspólnoty, brak szczerego dialogu, indywidualizm, przekonanie o własnej sprawiedliwości, pychę, brak wiary, racjonalizację, zazdrość, a niekiedy nawet zaparcie się celów instytutu i zobowiązań przyjętych w życiu zakonnym. Najczęściej jednak niedojrzałość objawia się w dwóch postawach: w przesadnej uległości, która spowodowana jest lękiem o samego siebie, oraz w buncie, agresji, krytyce i wrogości. Trzeba przyznać, że choć posłuszeństwo domaga się pewnego stopnia dojrzałości, z drugiej strony stanowi do niej najkrótszą drogę⁴².

Dobrze przeżywany zakonny ślub posłuszeństwa charakteryzuje się wysoką współodpowiedzialnością, ukierunkowaniem na królestwo Boże,

⁴⁰ Por. J. KICIŃSKI, *Dialogowy wymiar życia we wspólnocie*, dz. cyt., s. 50-51.

⁴¹ Por. tamże, s. 52-56; TENŻE, *Wspólnota zakonna miejscem jedności i dialogu*, w: J. Węlna (red.), *Wspólnota sercańska – dom i szkoła komunii...*, dz. cyt., s. 59-62.

⁴² Por. J. AUGUSTYN, *Posłuszeństwo ewangeliczne*, dz. cyt., s. 19-20.

stałością i stabilnością w rozpoznawaniu woli Bożej, umiejętnością słuchania, otwartością na dialog, dowartościowaniem dobra wspólnego i uznaniem wartości jednostki. Ponieważ zaś posłuszeństwo zakonne jest jedną z form posłuszeństwa chrześcijańskiego, winno być nieustannie otwarte na konfrontację z postawą Jezusa zawartą w Ewangelii. Im bardziej ta swoista ewangelizacja jest autentycznie przyjmowana, tym bardziej prawdziwe staje się posłuszeństwo zakonne⁴³.

Konieczność dialogu w realizacji posłuszeństwa zakonnego jest dziś szczególnie ważna ze względu na coraz większą wrażliwość na osobistą wolność osób konsekrowanych. Także współczesne wypaczenia wolności, których skutkiem jest niesprawiedliwość, przemoc i brak szacunku dla drugiego człowieka, stanowią dodatkową motywację do prowadzenia dialogu w życiu konsekrowanym w celu właściwego rozeznania tego, czego pragnie od nich Pan. Szczery dialog oparty na zasadach Ewangelii zmierza do tego, co jest jego celem, a mianowicie do pełnienia woli Bożej. Osoby konsekrowane czynią to w wolności, naśladując postawę Jezusa wobec Ojca. Jedynie w duchu miłości ewangelicznej dialog staje się narzędziem autentycznej miłości i służby Bogu, wzbudzając jednocześnie wśród braci i sióstr poczucie bezpieczeństwa i świadomość wzajemnego szacunku⁴⁴.

Członkowie wspólnot zakonnych mogą stać się wyrazistym i przekonującym świadectwem dla świata jedynie wówczas, kiedy z pełnym zaangażowaniem będą budować jedność z Bogiem i pomiędzy sobą. Dzięki temu świadectwu będą mogli przyczynić się również do budowania pragnienia jedności między ludźmi oraz niwelowania podziałów i gorszących różnic społecznych. Zakonnicy winni zdawać sobie sprawę z tego, że budowanie takiego dialogu jest możliwe nie dzięki ludzkim wysiłkom, ale jedynie dzięki nadprzyrodzonej jedności z Bogiem. Tylko dzięki słuchaniu słowa Bożego i otwarciu na dialog z Tym, który pierwszy zachęca nas do dialogu, jest możliwa przemiana świata⁴⁵.

⁴³ Por. A. BRAULT, N. RATH, *Szczęście w życiu zakonnym*, Kraków 1995, s. 176.

⁴⁴ Por. J. WROCEŃSKI, *Współczesne wyzwania i oczekiwania wobec życia konsekrowanego*, dz. cyt., s. 212.

⁴⁵ Por. J. KICIŃSKI, *Wspólnota zakonna miejscem jedności i dialogu*, dz. cyt., s. 67-68.

Zakończenie

Przekroczenie wzajemnych barier na poziomie ludzkich relacji otwiera przed oczyma członków wspólnoty zakonnej zupełnie nową perspektywę – perspektywę celu, który stanowi odpowiedź na pytanie: Dlaczego jesteśmy razem? Umożliwia to powrót do łaski początków, kiedy sam Jezus gromadził różne osoby w jednej wspólnotcie, wybierając do niej tych, których On sam zechciał powołać. Ustala się wówczas właściwa hierarchia wartości, a w jej świetle przywrócona zostaje na nowo zdolność bycia świadkami nieprzemijających wartości, do których wszyscy zmierzamy. „Wspólnota zakonna, świadoma swojej odpowiedzialności wobec wielkiej wspólnoty braterskiej, jaką jest Kościół, stanowi znak, który ukazuje, że braterstwo chrześcijańskie jest możliwe, oraz cenę, jaką trzeba zapłacić, aby stworzyć jakąkolwiek formę życia braterskiego. Pośród licznych społeczności naszej planety, podzielonych przez różnego rodzaju namiętności oraz sprzeczne interesy, spragnionych jedności, lecz niepewnych w wyborze dróg, którymi należy pójść, obecność wspólnoty zakonnej, w której spotykają się jako bracia i siostry osoby w różnym wieku, wywodzące się z różnych obszarów językowych i kulturowych oraz pozostają zjednoczone mimo nieuniknionych konfliktów i trudności, jakie niesie życie wspólne, jest już znakiem świadczącym o istnieniu rzeczywistości bardziej wzniosłej i kierującej wzrok ku górze”⁴⁶.

Postawa dialogu otwiera osoby konsekrowane zarówno na poznanie i przyjęcie woli Bożej, jak też na jej realizację. Dzięki niej coraz bardziej upodabniają się one do synowskiej postawy Syna Bożego, który jest wzorem konsekracji. Dzięki dialogowi może się dokonać oczyszczenie nieprawidłowych motywacji działań, jak też możliwe jest udoskonalenie tych dzieł, które zostały podjęte zgodnie z charyzmatem instytutu. Właśnie w dialogu autentyczna wspólnota zakonna może łatwo skorygować niewłaściwe postawy swoich członków. Demaskuje osoby, które – choć na zewnątrz stwarzają pozory wierności ślubom – umiejętnie unikają ciężaru posłuszeństwa i ubóstwa oraz włączenia się w życie wspólnotowe poprzez pracę i własne zaangażowanie. Tym, którzy przeżywają

⁴⁶ Congregavit 56.

kryzys powołania, przychodzi z pomocą podtrzymując ich na duchu, dając wytchnienie, braterską pomoc pełną życzliwości i zrozumienia. By jednak mówić o autentycznej wspólnotcie, nigdy nie może zabraknąć w niej ducha modlitwy osobistej i wspólnotowej, rozeznania woli Bożej, czasu przeznaczonego na wspólną kontemplację Jezusa Eucharystycznego, sprawowania liturgii, a zwłaszcza Eucharystii. Z tych elementów bowiem rodzi się wzajemna miłość i szacunek, troska o dobro wspólne, wyrozumiałość i wszystko to, co charakteryzuje prawdziwą wspólnotę zakonną.

Bibliografia

- Alonso S. M., *Władza zakonna a prawa osoby ludzkiej*, „Życie Konsekrowane” 1(13) (1997), s. 2-14.
- Augustyn J., *Posłuszeństwo ewangeliczne*, Kraków 1992.
- Brault A., Rath N., *Szczęście w życiu zakonnym*, Kraków 1995.
- Cantalamesa R., *Rady ewangeliczne przeżywane w Duchu*, „Zeszyty Formacji Duchowej” 85 (2019), s. 1-108.
- Ciemała M., *Źródła posłuszeństwa konsekrowanego*, „Polonia Sacra” 1(46) (2017), s. 45-63.
- Daniluk M., Klauza K., *Podręczna encyklopedia instytutów życia konsekrowanego. Pojęcia, terminy, instytucje, dokumenty, czasopisma, sigła*, Lublin 1994.
- Dębowska M. K., *Zamyślenia nad servitium caritatis. Życie konsekrowane objawieniem Bożej miłości w świecie. III rozdział adhortacji Vita consecrata*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 6 (1997), s. 75-83.
- Dubay T., *Życie zakonne*, Niepokalanów 1994.
- Gogola J. W., *Posłuszeństwo zakonne: teologia i praktyka*, w: W. Kiwior, D. Wider (red.), *Formacja zakonna*, Kraków [b.r.], s. 7-84.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska o konsekracji zakonnej w świetle tajemnicy odkupienia Redemptionis donum*, Rzym 1984.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Vita consecrata*, Rzym 1996.
- Jan Paweł II, *Ewangeliczne posłuszeństwo w życiu konsekrowanym*, „L'Osservatore Romano” 2 (1995), s. 52-53.

- Kiciński J., *Dialogowy wymiar życia we wspólnocie*, w: J. Wełna (red.), *Wspólnota sercańska – dom i szkoła komunii. Program formacji ciągłej na 2012 rok*, Kraków 2012, s. 47-56.
- Kiciński J., *Teologiczno-charyzmatyczne podstawy wspólnoty zakonnej*, w: J. Wełna (red.), *Wspólnota sercańska – dom i szkoła komunii. Program formacji ciągłej na 2012 rok*, Kraków 2012, s. 35-46.
- Kiciński J., *Wspólnota zakonna miejscem jedności i dialogu*, w: J. Wełna (red.), *Wspólnota sercańska – dom i szkoła komunii. Program formacji ciągłej na 2012 rok*, Kraków 2012, s. 57-68.
- Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań 1984.
- Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Instrukcja *Faciem tuam, Domine, requiram*. Posługa władzy i posłuszeństwo, Rzym 2008.
- Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Instrukcja o życiu braterskim we wspólnocie *Congregavit nos in unum Christi amor*, Rzym 1994.
- Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich, *Instrukcja o istotnych elementach nauczania Kościoła na temat życia konsekrowanego w zastosowaniu do instytutów oddających się pracy apostołskiej „The renewal of religious life”*, Rzym 1990.
- Kossowski W., *Dialogowy wymiar posłuszeństwa*, „Życie Konsekrowane” 2(10) (1996), s. 6-11.
- Kossowski W., *Granice posłuszeństwa – posłuszeństwo aktywne*, „Życie Konsekrowane” 1(13) (1997), s. 19-23.
- Kossowski W., *Posłuszeństwo przełożonemu*, „Życie Konsekrowane” 4(8) (1995), s. 30-35.
- Marchetti A., *Zarys teologii życia duchowego*, t. 3, Kraków 1996.
- Necel W., *Sprawowanie władzy w instytutach życia konsekrowanego i stowarzyszeniach życia apostołskiego w świetle instrukcji „Posługa władzy i posłuszeństwo. Faciem tuam, Domine, requiram” z 2008 roku*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny” 1-2(54) (2011), s. 101-125.
- Paweł VI, Encyklika *Ecclesiam suam*, Rzym 1964.

- Poleszak L., *Niektóre aktualne wyzwania dla życia zakonnego*, „Symposium” 1(34) (2018), s. 73-87.
- Poleszak L., *Wspólnota zakonna w świecie indywidualistów*, „Via Consecrata” 9(96) (2006), s. 24-27.
- Reguła życia Zgromadzenia Księży Najświętszego Serca Jezusowego (Księża Sercanie). Konstytucje i Dyrektorium generalne*, Kraków 2014.
- Rybicki R., *Przez posłuszeństwo do wolności*, „Życie Konsekrowane” 4(8) (1995), s. 24-29.
- II Sobór Watykański, Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, Rzym 1965.
- Szyran J., *Posłuszeństwo w dialogu z Bogiem i człowiekiem*, <https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/referaty-konferencje-artykuly/rady-ewangeliczne/szyranjerzy-ofmconv-posluszenstwo-w-dialogu-z-bogiem-i-czlowiekiem-97733/> (odczyt z dn. 22.08.2021 r.).
- Wroczeński J., *Współczesne wyzwania i oczekiwania wobec życia konsekrowanego*, „Symposium” 1(32) (2017), s. 195-221.
- Wróbel P., *Obowiązki zakonników wobec instytutu*, „Kościół i Prawo”, 7(20) 1 (2018), s. 109-125.

Ks. Leszek Poleszak – sercanin, doktor teologii, rektor Wyższego Seminarium Misyjnego Księży Sercanów w Stadnikach, członek Polskiego Stowarzyszenia Teologów Duchowości. W pracy naukowej zajmuje się teologią Najświętszego Serca Jezusowego oraz duchowością.